

ethical beliefs were less prominent. Leisure beliefs were discovered to be the most undeveloped among Ukrainian employees. The perspective of future research is to define the correspondence between the beliefs about work and manifestations of social responsibility at personal and organizational levels, as well as to find the correlations between mentioned above levels of social responsibility.

Keywords: *social responsibility, corporative social responsibility, social responsibility components, concept of beliefs about work, humanistic beliefs, organizational beliefs.*

Відомості про автора

Ковальчук Олена Степанівна, кандидат психологічних наук, викладач-дослідник, Національний технічний університет України «КПІ», доцент кафедри загальної та медичної психології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна.

Kovalchuk, Olena Stepanivna, PhD, Teacher-researcher, National Technical University of Ukraine "KPI", Associate professor, Department of General and Medical Psychology, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine.

E-mail: olenakovalchuk@gmail.com

Отримано 28 серпня 2015 р.

Рецензовано 3 вересня 2015 р.

Прийнято 10 вересня 2015 р.

УДК 159.922:005.32

Ковровський Ю.Г.

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕРСОНАЛУ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДСНС УКРАЇНИ

Ковровський Ю.Г. Особистісні чинники професійного вигорання персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України. У статті проаналізовано рівні розвитку особистісних характеристик (за Р. Кеттеллом) персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України. Розглянуто наступні блоки особистісних характеристик рятувальників: комунікативні, емоційно-вольові та інтелектуальні характеристики. Досліджено зв'язок між рівнем професійного вигорання та особистісними характеристиками персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України, зокрема, розкрито особливості зв'язку між рівнем сформованості кожної із фаз професійного вигорання (напруження, резистенція та виснаження) і особистісними характеристиками рятувальників.

Ключові слова: *професійне вигорання, фази професійного вигорання, рятувальник, комунікативні характеристики, емоційно-вольові характеристики, інтелектуальні характеристики.*

Ковровский Ю.Г. Личностные факторы профессионального выгорания персонала Оперативно-спасательной службы ГСЧС Украины. В статье проанализированы уровни развития личностных характеристик (по Р. Кеттеллу) персонала Оперативно-спасательной службы ГСЧС Украины. Рассмотрены следующие блоки личностных характеристик спасателей: коммуникативные, эмоционально-волевые и интеллектуальные характеристики. Исследована связь между уровнем профессионального выгорания и личностными характеристиками персонала Оперативно-спасательной службы ГСЧС Украины, в частности, раскрыты особенности связи между уровнем сформированности каждой из фаз профессионального выгорания (напряжение, резистенция и истощение) и личностными характеристиками спасателей.

Ключевые слова: *профессиональное выгорание, фазы профессионального выгорания, спасатель, коммуникативные характеристики, эмоционально-волевые характеристики, интеллектуальные характеристики.*

Постановка проблеми. В умовах інтенсивної господарчої діяльності людини, що нерідко супроводжується дією несприятливих екологічних факторів, особливого значення набуває професія рятувальника. Необхідність протидіяти впливу небезпечних чинників зовнішнього середовища, значне психофізичне напруження, емоційно насичене спілкування з постраждалими можуть призводити до виникнення негативних психічних станів представників рятувальних професій, одним із наслідків чого є професійне вигорання працівників рятувальних служб.

Слід зазначити, що оскільки сприйняття персоналом рятувальної служби рівня небезпеки є суто індивідуальним, особливий науковий інтерес викликає дослідження особистісних характеристик рятувальників, що впливають на їх рівень професійного вигорання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з визначенням В.В. Бойка [1], під вигоранням слід розуміти набутий механізм психологічного захисту, який застосовується вибірково на найбільш психотравмуючі обставини професійної ситуації шляхом звуження інтенсивності емоцій.

Аналіз психологічної літератури вказує на те, що проблема професійного вигорання знайшла певне відображення в роботах українських дослідників, які присвячені загальній характеристиці цього явища серед працівників освітніх організацій (Т.В. Зайчикова [3; 7], Л.М. Карамушка [7], С.Д. Максименко [7]), медичних працівників (Л.М. Юр'єва [9]), працівників державної податкової служби (Т.В. Грубі [2]), пожежних (А.С. Куфлієвський [5], Л.П. Чепіга [8]) та ін. У попередніх працях нами було проаналізовано рівень професійного вигорання персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України, а також його зв'язок з соціально-демографічними чинниками [4].

Разом із тим, проблема зв'язку професійного вигорання з особистісними характеристиками персоналу рятувальних підрозділів ДСНС України, на нашу думку, недостатньо вивчена вітчизняними вченими.

Мета дослідження: визначити рівень розвитку особистісних характеристик персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України та проаналізувати зв'язок між рівнем професійного вигорання та особистісними характеристиками рятувальників.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідження проводилось серед персоналу 1-го Спеціального регіонального центру швидкого реагування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України. Дослідження охопило понад 296 рятувальників різних спеціалізацій за напрямками діяльності.

З метою аналізу рівня розвитку особистісних характеристик персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України використовувалася «Методика багатофакторного вивчення особистості» Р. Кеттелла [6]. Для дослідження рівня вираженості професійного вигорання рятувальників застосовували «Методику діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка, яка передбачає діагностику проявів синдрому за трьома стадіями (напруження, резистенція, виснаження) [1].

Насамперед, проаналізуємо рівень розвитку особистісних характеристик (за Р. Кеттеллом) персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України. Згідно з методикою, серед особистісних характеристик респондентів можна виокремити такі три блоки: комунікативні, емоційно-вольові та інтелектуальні характеристики.

Розглянемо комунікативні характеристики персоналу оперативно-рятувальної служби ДСНС України (табл. 1). До комунікативних характеристик, згідно з методикою дослідження, було віднесено: фактор А «Товариськість»; фактор Е «Домінантність»; фактор F «Схильність до ризику»; фактор Н «Сміливість у спілкуванні»; фактор L «Підозріливість»; фактор N «Дипломатичність»; фактор Q2 «Нон-конформізм».

Таблиця 1

Рівні розвитку комунікативних характеристик персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України

Комунікативні характеристики	Рівні розвитку комунікативних характеристик		
	Низький	Середній	Високий
Фактор А «Товариськість»	9,0	41,8	49,2
Фактор Е «Домінантність»	23,5	53,7	22,8
Фактор F «Схильність до ризику»	36,0	44,1	19,9
Фактор Н «Сміливість у спілкуванні»	2,2	26,5	71,3
Фактор L «Підозріливість»	20,0	40,0	40,0
Фактор N «Дипломатичність»	16,9	33,8	49,3
Фактор Q2 «Нон-конформізм»	40,0	42,2	17,8

Фактор А «Товариськість» характеризує, наскільки індивід відкритий, добродушний та контактний. Виявлено, що високий рівень товариськості спостерігається в майже половини (49,2%) респондентів, середній рівень – в 41,8% опитаних, та низький рівень – лише в 9,0%. Отже, майже половина опитаних працівників Оперативно-рятувальної служби ДСНС України демонструють високу товариськість, і лише незначна частина опитаних характеризується замкнутістю, неконтактністю.

Що стосується фактора *E* «Домінантність», серед опитаних переважає середній рівень вираженості цього фактора (53,7%), отже, більшість опитаних особового складу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України переважно характеризується балансом «домінантності-підлеглості». Низький рівень вираженості цього фактора спостерігається в менш ніж чверті опитаних (23,5%), отже, вони більш схильні до сором'язливості, поступливості, залежності. Нарешті, найменша частка респондентів (22,8%) характеризується високим рівнем вираженості цього фактора, тобто їм притаманна владність, незалежність, самовпевненість, впертість до агресивності.

Разом із тим, за фактором *F* «Схильність до ризику» найбільш представлений середній рівень (44,1% опитаних), отже, майже половина працівників схильні ризикувати, але помірно, йти на розумний ризик. Понад третина респондентів (36,0%) характеризується низьким рівнем вираженості фактора, що виявляється в обережності, розсудливості. Менш ніж п'ята частина опитаних працівників (19,9%) виявляють високий рівень вираженості фактора, відрізняючись імпульсивністю, безпечністю, життєрадісністю, рухливістю.

Описуючи фактор *H* «Сміливість у спілкуванні», зазначимо, що переважна більшість опитаних (71,3%) характеризуються високим рівнем вираженості цього фактора, отже, їм властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами та людьми, схильність до ризику, вільне поводження. Дещо більше ніж чверть опитаних (26,5%) характеризуються середнім рівнем вираженості цього фактора, та лише 2,2% демонструють низький рівень вираженості цього фактора, що проявляється у сором'язливості, стриманості, невпевненості у власних силах. Отримані дані відображають специфіку професійної діяльності респондентів, коли працівникам Оперативно-рятувальної служби ДСНС України доводиться швидко орієнтуватися у незнайомій обстановці, йти на зважений ризик.

Встановлено, що високий рівень вираженості фактора *L* «Підозріливість» демонструють 40,0%; опитаних, отже, їм властиві підозрілість, обережність, егоцентризм, настороженість, дратівливість. Середній рівень вираженості фактора виявлено також в 40,0% респондентів, які характеризуються балансом між підозрілістю і довірливістю. Низьким рівнем вираженості фактора характеризуються лише 20,0%, що свідчить про їхню щирість, довірливість, терпимість, лагідність.

Що стосується фактора *N* «Дипломатичність», то високий рівень вираженості цього фактора демонструють 49,3% респондентів. Отже, майже половина опитаних рятувальників виявляють розсудливість, проникливість, розумний і сентиментальний підхід до подій та оточуючих. Середній рівень вираженості цього фактора встановлено у третини опитаних (33,8%). Низький рівень вираженості фактора спостерігається в 16,9% опитаних, отже, лише невелика частка опитаних характеризується прямолінійністю, наївністю, безпосередністю поведінки.

Констатовано, що за фактором *Q2* «Нон-конформізм» найбільш представлений середній рівень (42,2% респондентів), що свідчить про збалансованість характеристик «конформізм-нонконформізм» у значної частини працівників Оперативно-рятувальної служби ДСНС України. Водночас, низький рівень вираженості цього фактора демонструють 40,0% опитаних, отже, понад третини працівників залежні від групи, надають перевагу прийняттю рішень спільно з іншими людьми, орієнтуються на соціальне схвалення. Високим рівнем вираженості фактора характеризуються 17,8% респондентів, отже, менш ніж п'ята частина працівників виявляють незалежність, надають перевагу власним рішенням та діють за власною ініціативою.

Таким чином, у персоналу оперативно-рятувальної служби ДСНС України переважають такі комунікативні особливості: фактор *H* «Сміливість у спілкуванні», фактор *N* «Дипломатичність», фактор *A* «Товариськість». Разом із тим, звертає на себе увагу переважання респондентів з високим та середнім рівнем вираженості фактора *L* «Підозріливість», для яких певною мірою характерні підозрілість, обережність, настороженість, що може стати чинником ризику виникнення професійного вигорання у майбутньому.

Розглянемо **емоційно-вольові особливості** персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України (табл. 2). Згідно з методикою дослідження, до емоційно-вольових характеристик персоналу було віднесено: фактор *C* «Емоційна стійкість», фактор *G* «Моральна нормативність», фактор *I* «Емоційна чутливість», фактор *O* «Тривожність», фактор *Q3* «Самоконтроль», фактор *Q4* «Напруженість».

Згідно з результатами дослідження, за фактором *C* «Емоційна стійкість» у половини опитаних (50,0%;) виявлено високий рівень вираженості фактора, у понад третини опитаних (34,8%) – середній рівень, і лише в 15,2% – низький рівень вираженості цього фактора. Таким чином, половина опитаних працівників характеризується витримкою, працездатністю, емоційною зрілістю, реалістичним настроєм.

Разом із тим, невелика частка (15,2% працівників) мають низьку толерантність до фрустрації, схильні до мінливості настрою, роздратованості, втомлюваності, невротичних проявів, іпохондрії.

Таблиця 2

Рівні розвитку емоційно-вольових характеристик персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України

Емоційно-вольові характеристики	Рівні розвитку емоційно-вольових характеристик		
	Низький	Середній	Високий
Фактор С «Емоційна стійкість»	15,2	34,8	50,0
Фактор G «Моральна нормативність»	30,3	36,3	33,4
Фактор I «Емоційна чутливість»	20,0	51,1	28,9
Фактор O «Тривожність»	41,9	45,6	12,5
Фактор Q3 «Самоконтроль»	0,0	8,1	91,9
Фактор Q4 «Напруженість»	68,6	22,6	8,8

Фактор G «Моральна нормативність» на високому рівні представлений у третини опитаних (33,4%), отже, їм властиві свідоме виконання норм і правил поведінки, точність, відповідальність, ділова спрямованість. Понад третини респондентів (36,3%) характеризуються середнім рівнем вираженості цього фактора, що свідчить про наявність в них балансу між прагненням слідувати почуттям та додержуватись норм. Низький рівень вираженості фактора виявляють 30,3% опитаних, отже, вони схильні до непостійності, можуть виявляти неорганізованість, безвідповідальність, іноді безпринципність, мають гнучке ставлення до соціальних норм.

Встановлено, що високий рівень вираженості фактора I «Емоційна чутливість» спостерігається у менш ніж третини (28,9%) опитаних, отже, для них характерні м'якість, залежність, прагнення до покровительства, схильність до романтизму, емпатія, співчуття, артистичність натури. Середній рівень вираженості цього фактора виявляють переважна більшість респондентів (51,1%), які характеризуються балансом між «жорсткістю» та «чутливістю». Лише п'ята частина опитаних працівників (20,0%) демонструють низький рівень вираженості цього фактора, отже, їм притаманна мужність, самовпевненість, розсудливість, реалістичність суджень, практичність, деяка жорсткість, суворість, черствість стосовно оточуючих.

Що стосується фактора O «Тривожність», то лише 12,5% респондентів мають високий рівень вираженості цього фактора, тобто їм властиві неспокій, депресивність, вразливість. Менше половини опитаних (45,6%) виявляють середній рівень вираженості фактора, тобто вони характеризуються балансом між впевненістю у собі та тривожністю. Низький рівень тривожності демонструють 41,9% опитаних, отже, значна частка працівників відрізняється холоднокрівністю, спокоєм, впевненістю у собі.

Слід зазначити, що переважна більшість опитаних (91,9%) демонструють високий рівень за фактором Q3 «Самоконтроль», отже, їм притаманний розвинутий самоконтроль, точність виконання соціальних вимог, цілеспрямованість та інтегрованість особистості. Лише 8,1% респондентів мають середній рівень самоконтролю. Звертає на себе увагу відсутність осіб з низьким рівнем самоконтролю, що можна пояснити тим, що наявність самоконтролю – одна з ключових професійних якостей рятувальника.

Констатовано, що більшість опитаних працівників (68,6%) характеризується низьким рівнем вираженості фактора Q4 «Напруженість», отже, їм властиві розслабленість, спокій, низька мотивація, надмірна задоволеність і незворушність. Менше чверті (22,6%;) респондентів демонструють середній рівень, і лише 8,8% опитаних мають високий рівень вираженості фактора, тим самим виявляючи напруженість, фрустрованість, збудженість та занепокоєність. Можна припустити, що низький рівень вираженості фактора Q4 «Напруженість» у більшості опитаних працівників є своєрідним засобом подолання професійного стресу та служить профілактикою професійного вигорання.

Отже, в працівників оперативно-рятувальної служби ДСНС України переважають такі емоційно-вольові особливості, як фактор Q3 «Самоконтроль» та фактор С «Емоційна стійкість», що відповідає характеру професійної діяльності рятувальників. Звертає на себе увагу той факт, що в майже половини опитаних працівників переважає середній рівень за фактором O «Тривожність», отже, вони ситуативно

можуть виявляти як впевненість у собі, так і тривожність, неспокій. Окрім того, майже третина респондентів характеризується низькими показниками фактору G «Моральна нормативність», отже, їм можуть бути притаманні імпульсивність, гнучке ставлення до соціальних норм.

Розглянемо *інтелектуальні особливості* персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України (табл. 3). Відповідно до методики, до інтелектуальних характеристик персоналу було віднесено фактор В «Інтелектуальність», фактор М «Мрійливість», фактор Q1 «Сприйнятливність до нового».

Таблиця 3

**Рівні розвитку інтелектуальних характеристик персоналу
Оперативно-рятувальної служби ДСНС України**

Інтелектуальні характеристики	Рівні розвитку інтелектуальних характеристик		
	Низький	Середній	Високий
Фактор В «Інтелектуальність»	35,5	27,4%	37,1
Фактор М «Мрійливість»	36,0	44,9	19,1
Фактор Q1 «Сприйнятливність до нового»	24,3	40,4	35,3

Встановлено, що високий рівень вираженості фактора В «Інтелектуальність» виявляється в понад третини працівників (37,1%), що характеризуються абстрактністю мислення, кмітливстю та високою швидкістю навчання. Середній рівень інтелектуальності виявлено в понад чверті (27,4%) працівників. Водночас, низький рівень вираженості фактора мають 35,5% працівників, що виявляється у конкретності та певній ригідності їхнього мислення, утрудненнях у вирішенні абстрактних завдань.

Виявлено, що високий рівень фактора М «Мрійливість» характерний менш ніж для п'ятої частини опитаних (19,1%), що свідчить про наявність у них розвинутої творчої уяви, орієнтованості на свій внутрішній світ, високий творчий потенціал. Значна частка опитаних (44,9%) мають середній рівень розвитку фактору М «Мрійливість». Понад третини респондентів (36,0%) характеризуються низьким рівнем вираженості цього фактора, отже, їм властиві практичність, сумлінність, орієнтованість на зовнішню реальність, прозаїчність, реалістичність.

Констатовано, що за фактором Q1 «Сприйнятливність до нового» в респондентів переважає середній рівень (40,4%), отже опитані працівники характеризуються певним балансом між консерватизмом та радикалізмом. Високий рівень вираженості цього фактора демонструють понад третини опитаних (35,3%), які відрізняються критичним мисленням, прагненням до експериментування, сприйняттям нових ідей та змін, недовірою до авторитетів. Низький рівень вираженості цього фактора виявляють менш ніж чверть респондентів (24,3%), отже, їм притаманні консерватизм, стійкість до традиційних труднощів, сумнів стосовно нових ідей та поглядів, схильність до моралізаторства, опір змінам.

Отже, що стосується інтелектуальних особливостей, то персонал Оперативно-рятувальної служби ДСНС України характеризується достатньо вираженим фактором В «Інтелектуальність», а також балансом між практичністю та розвинутою уявою, між консерватизмом та сприйнятливністю до нового.

Далі проаналізуємо *зв'язок між рівнем професійного вигорання рятувальників та рядом особистісних характеристик*.

Насамперед, варто зазначити, що за результатами нашого дослідження у персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України виявлений статистично значущий зв'язок між фазами професійного вигорання і такими особистісними характеристиками (за Р. Кеттеллом) респондентів: фактор G «Моральна нормативність», фактор Н «Сміливість в спілкуванні», фактор L «Підозріливість», фактор N «Дипломатичність», фактор O «Тривожність», фактор Q4 «Напруженість», фактор М «Мрійливість», фактор Q1 «Сприйнятливність до нового», фактор Q2 «Нон-конформізм» (табл. 4).

Виокремлено деякі особливості впливу психологічних характеристик на рівні професійного вигорання у фазі напруження. Встановлено прямий кореляційний зв'язок між фазою напруження та фактором L «Підозріливість» ($r_s=0,157$, $p<0,05$), фактором Q2 «Нон-конформізм» ($r_s=0,129$, $p<0,05$), фактором Q1 «Сприйнятливність до нового» ($r_s=0,141$, $p<0,05$). Отже, висока підозріливість та недовіра, надмірні радикалізм та незалежність від групи є чинниками ризику виникнення професійного вигорання у фазі «напруження».

Слід звернути увагу на наявність зворотного зв'язку між наявністю професійного вигорання у фазі напруження та фактором N «Дипломатичність» ($r_s = -0,215$, $p < 0,01$), фактором G «Моральна нормативність» ($r_s = -0,148$, $p < 0,05$). Дійсно, що стосується характеристики «дипломатичність», то здатність особистості до гнучкого поводження, розсудливість, проникливість сприяють попередженню виникнення професійного вигорання у фазі напруження. Навпаки, особи, які в живому міжособистісному спілкуванні більш прямі та безпосередні, навіть іноді нетактовні, набагато більшою мірою схильні до виникнення синдрому.

Окрім того, отримані результати свідчать, що висока моральна нормативність, тобто свідоме виконання норм і правил поведінки, точність, відповідальність, ділова спрямованість є психологічними чинниками, що зменшує ймовірність виникнення професійного вигорання у фазі напруження.

Таблиця 4

Зв'язок між рівнем сформованості фаз професійного вигорання та особистісними характеристиками (за Р. Кеттеллом) персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України

Особистісні характеристики (за Р. Кеттеллом)	Фази професійного вигорання		
	Напруження	Резистенція	Виснаження
Фактор А «Товариськість»	-0,041	-0,020	0,035
Фактор Е «Домінантність»	0,029	-0,059	-0,059
Фактор F «Схильність до ризику»	0,093	-0,030	-0,010
Фактор Н «Сміливість у спілкуванні»	-0,043	-0,122*	-0,083
Фактор L «Підозріливість»	0,157*	0,261**	-0,159*
Фактор N «Дипломатичність»	-0,215**	-0,108	-0,007
Фактор Q2 «Нон-конформізм»	0,129*	0,118	0,113
Фактор С «Емоційна стійкість»	-0,013	-0,097	-0,047
Фактор G «Моральна нормативність»	-0,148*	-0,157	0,047
Фактор I «Емоційна чутливість»	-0,076	0,025	-0,105
Фактор O «Тривожність»	0,048	0,176**	0,101
Фактор Q3 «Самоконтроль»	-0,012	-0,153	-0,084
Фактор Q4 «Напруженість»	0,100	0,164**	0,100
Фактор В «Інтелектуальність»	-0,022	0,074	-0,047
Фактор М «Мрійливість»	0,048	-0,180**	-0,034
Фактор Q1 «Сприйнятливність до нового»	0,141*	0,100	0,203**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Констатовано, що найбільш значущою особистісною характеристикою персоналу, що впливає на ризик професійного вигорання у фазі резистенції, виступає фактор L «Підозріливість» ($r_s = 0,261$, $p < 0,01$). Отже, працівники, які характеризуються доброзичливістю у ставленні до оточуючих, які можуть легко співіснувати і взаємодіяти в колективі, мають великий досвід такої взаємодії, значно менш схильні до професійного вигорання за підозріливих, авторитарних і більш зосереджених на власній особистості людей.

Також спостерігається суттєвий вплив на ризик професійного вигорання у фазі резистенції таких характеристик працівників, як фактор Н «Сміливість в спілкуванні» ($r_s = -0,122$, $p < 0,05$) та фактор М «Мрійливість» ($r_s = -0,180$, $p < 0,01$). Отримані результати вказують на те, що висока соціальна активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами та людьми, розкутість, а також творчість, розвинута уява та нестандартність мислення працівників є тими чинниками, що сприяють попередженню виникнення в них професійного вигорання у фазі резистенції.

Окрім вказаних факторів вивчення особистості, спостерігається зв'язок між виникненням професійного вигорання у фазі резистенції та такими характеристиками персоналу, як фактор Q4 «Напруженість» ($r_s = 0,164$, $p < 0,01$) та фактор O «Тривожність» ($r_s = 0,176$, $p < 0,01$). Енергійні, внутрішньо напружені, з підвищеною мотивацією, а також тривожні, вразливі та невпевнені у собі особистості частіше схильні до вигорання, ніж впевнені та нечутливі до зовнішніх оцінок своєї діяльності.

Спостерігається суттєвий зв'язок між ризиком професійного вигорання у фазі виснаження і такими характеристиками працівників, як фактор Q1 «Сприйнятливість до нового» ($r_s=0,203$, $p<0,01$), фактор L «Підозріливість» ($r_s=-0,159$, $p<0,01$). Отже, у фазі виснаження, на відміну від інших фаз, саме підозрілість, обережність, консерватизм працівників сприяють попередженню виникнення в них професійного вигорання.

У цілому, можна констатувати більш вагомий вплив особистісних характеристик на розвиток фаз напруження та резистенції порівняно з фазою виснаження синдрому професійного вигорання. Зокрема, формування фази напруження пов'язане з виявом таких особистісних характеристик персоналу: підозріливості, безпринципності, радикалізму, прямолінійності, незалежності від групи. На формування фази резистенції впливають такі особистісні фактори, як підозріливість, тривожність, напруженість, недостатньо розвинута уява, невпевненість у собі.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. Встановлено, що в персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України переважають такі комунікативні характеристики: фактор Н «Сміливість у спілкуванні», фактор N «Дипломатичність», фактор А «Товариськість», фактор L «Підозріливість». Переважання респондентів з високим та середнім рівнем вираженості фактора L «Підозріливість», для яких певною мірою характерні підозрілість, обережність, настороженість, може стати чинником ризику виникнення професійного вигорання рятувальників у майбутньому.

2. Дослідження виявило, що в персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України серед емоційно-вольових характеристик переважають фактор Q3 «Самоконтроль» та фактор С «Емоційна стійкість», що відповідає характеру професійної діяльності рятувальників. Звертає на себе увагу вираженість у респондентів середнього рівня за фактором О «Тривожність», отже, вони ситуативно можуть виявляти як впевненість у собі, так і тривожність, неспокій.

3. Серед інтелектуальних характеристик персонал Оперативно-рятувальної служби ДСНС України характеризується достатньо вираженим фактором В «Інтелектуальність», а також балансом між практичністю та розвинутою уявою, між консерватизмом та сприйнятливістю до нового.

4. Констатовано більш тісний зв'язок особистісних характеристик рятувальників з фазами напруження та резистенції порівняно з фазою виснаження професійного вигорання. Зокрема, формування фази напруження пов'язане з виявом таких особистісних характеристик персоналу, як підозріливості, безпринципності, радикалізму, прямолінійності, незалежності від групи. На формування фази резистенції впливають такі особистісні фактори, як підозріливість, тривожність, напруженість, недостатньо розвинута уява, невпевненість у собі.

Перспективи подальших досліджень: в подальшому планується здійснення аналізу взаємозв'язку особистісних характеристик персоналу Оперативно-рятувальної служби ДСНС України з симптомами професійного вигорання.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Енергія емоцій / В.В. Бойко. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – СПб. : Пітер, 2004. – 474 с.
2. Грубі Т.В. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної податкової служби України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец.10.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Т.В. Грубі. – К., 2012. – 24 с.
3. Зайчикова Т.В. Взаємозв'язок між синдромом «професійного вигорання» та соціально-демографічними чинниками вчителів / Т.В. Зайчикова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2006. – Т. 1. – Ч. 18. – С. 43–49.
4. Ковровський Ю.Г. Рівень професійного вигорання у персоналу Оперативно-рятувальної служби МНС України / Ю.Г. Ковровський // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2014. – Вип. 41. – С. 100–104.
5. Куфлієвський А.С. Оцінка рівня емоційного «вигорання» у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України / А.С. Куфлієвський // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Х., 2007. – Вип. 2 – С. 70–79.
6. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара : Бахрам-М, 2001. – 672 с.
7. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. – [2-е вид., перероб. та доповн.]. – К. : Міленіум, 2006. – 368 с.
8. Чепіга Л.П. Схильність до ризику і проблема професійного вигорання співробітників пожежної охорони / Л.П. Чепіга // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Х., 2007. – Вип. 2 – С. 275–282.
9. Юрьева Л.Н. Профессиональное выгорание у медицинских работников: формирование, профилактика, коррекция / Л.Н. Юрьева. – К. : Сфера, 2004. – 220 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Boyko V.V. Enerhiya emotsiy / V.V. Boyko. – [2-e vyd., dop. i pererob.]. – SPb. : Piter, 2004. – 474 s.
2. Hrubı T.V. Psykholohichni chynnyky profesynoho vyhorannya pratsivnykiv derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhol. nauk : spets.10.00.09 «Psykholohiya diyal'nosti v osoblyvykh umovakh» / T.V. Hrubı. – K., 2012. – 24 s.
3. Zaychikova T.V. Vzayemozv'yazok mizh syndromom «profesynoho vyhorannya» ta sotsial'no-demohrafichnymy chynnykamy vchyteliv / T.V. Zaychikova // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka / za nauk. red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K., 2006. – T. 1. – Ch. 18. – S. 43–49.
4. Kovrovs'kyy Yu.H. Riven' profesynoho vyhorannya u personalu Operatyvno-ryatuv'al'noyi sluzhby MNS Ukrayiny / Yu.H. Kovrovs'kyy // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2014. – Vyp. 41. – S. 100–104.
5. Kufliyevs'kyy A.S. Otsinka rivnya emotsynoho «vyhorannya» u pratsivnykiv pozhezhno-ryatuv'al'nykh pidrozdiliv MNS Ukrayiny / A.S. Kufliyevs'kyy // Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi. – Kh., 2007. – Vyp. 2 – S. 70–79.
6. Rajgorodskij D.Ja. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy / pod red. D.Ja. Rajgorodskogo. – Samara : Bahram-M, 2001. – 672 s.
7. Syndrom «profesynoho vyhorannya» ta profesynna kar'yera pratsivnykiv osvıtnikh orhanizatsiy: henderni aspekty : [navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. ta slukhachiv in-tiv pislyadyplom. osvity] / za nauk. red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky, T.V. Zaychikovoyi. – [2-e vyd., pererob. ta dopovn.]. – K. : Milenium, 2006. – 368 s.
8. Chepiha L.P. Skhyl'nist' do ryzyku i problema profesynoho vyhorannya spivrobotnykiv pozhezhnoyi okhorony / L.P. Chepiha // Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi. – Kh., 2007. – Vyp. 2 – S. 275–282.
9. Jur'eva L.N. Professional'noe vygoranie u medicynskikh rabotnikov: formirovanie, profilaktika, korrekciya / L.N. Jur'eva. – K. : Sfera, 2004. – 220 s.

Kovrovsky, Yu.G. Personality factors of burnout of staff of the Operational Rescue Service of the State Service of Emergencies of Ukraine. The article analyzes the levels of personal characteristics (communicative, emotional, and intellectual) measured with the R. Cattell inventory in the personnel of Operational Rescue Service of the State Service of Emergencies (SSE) of Ukraine.

It was found that the staff of the Operational Rescue Service of SSE of Ukraine had the following communication characteristics prevailing: the factor H 'Communicative courage', the factor N 'Diplomacy', the factor A 'Friendliness', and the factor L 'Suspicion.' High and middle levels of the factor L 'Suspicion' may cause burnout in rescuers in future.

The study showed that among the respondents' emotional characteristics prevailed the factor Q3 'Self-control' and factor C 'Emotional stability' which is in line with the nature of the profession of rescuer. It should be noted that the respondents had mainly the average level of the factor O 'Anxiety', which means that depending on a situation they can demonstrate both self-confidence and anxiety.

As to the intellectual characteristics, the staff of the Operational Rescue Service of the SSE of Ukraine are characterized by rather pronounced factor B 'Intellectuality' as well as by a balance between practicality and developed imagination, between conservatism and openness to the new.

The author discusses the links between the stages of burnout and personal characteristics of rescuers. It was concluded that there was a close relationship between the respondents' personal characteristics and the stages of tension and resistance than between the respondents' personal characteristics and the stage of exhaustion.

Keywords: occupational burnout, burnout stages, rescuer, communication characteristics, emotional and volitional characteristics, intellectual characteristics.

Відомості про автора

Ковровський Юрій Григорович, науковий кореспондент лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Kovrovskiy, Yuriy Grygorovych, postgraduate student, Laboratory of organizational psychology, G.S.Kostiuk Institute of Psychology, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kovrovskiy@ukr.net

Отримано 2 липня 2015 р.
Рецензовано 9 липня 2015 р.
Прийнято 16 липня 2015 р.